

Efterretninger om Hans Brüggemann og hans kirkelige Kunstværker.

Af Cand. theol. H. M. Fenger.

En Kunstner, der har frembragt et Mesterværk af en saadan Størrelse og Betydning som Altertavlen i Slesvig Domkirke, maa absolut indgyde enhver, der har haft Lejlighed til at see og beundre dette herlige Arbejde eller endog kun har læst og hørt om det, den største Beundring.

Da Interessen for denne Kunstner netop nu for Øieblikket maa antages at være vakt i en videre Kreds ved Prof. Høyens udførlige Beskrivelser af hans to betydeligste Arbejder, Altertavlerne i Segeberg og Slesvig, som findes i det 3die Hefte af hans efterladte Skrifter, udgivne af J. L. Ussing, saa vilde det maaske ikke være ubetimeligt at fremkomme med nogle Oplysninger om Kunstnerens Liv. — Brüggemann fortjener saa meget mere Opmærksomhed, som han var en Slesviger, født i Husum, og paa sin Tid som Kunstner var temmelig enestaaende hos os; kun én betydelig Mester, ogsaa Billedskjærer, kan nævnes jævnsides og samtidig, nemlig Claus Berg, der gav Tegningen til og under sit Tilsyn lod udskjære Altertavlen, som nu staaer i Frue Kirke i Odense.

Der er ikke tidligere bleven givet danske Læsere nogen Fremstilling af Brüggemanns Liv, da den eneste, der her hjemme særlig har beskjæftiget sig med hans Arbejder og skrevet derom, Prof. Høyen, ikke meddeler noget om

Konstnerens Liv. — Derimod er der paa Tysk udkommet adskillige Smaaskrifter om Brüggemann og hans Arbejder; saaledes udgav Portraitmaleren C. C. A. Bøhndel 1824 i Slesvig nogle af ham tegnede, i det hele veludførte lithografiske Gjengivelser¹⁾ af Altertavlen i Slesvig, ledsaget af nogle Oplysninger om Konstneren. — J. v. Schroeder udgav 1855 i Slesvig en Beskrivelse af Alteret, betitlet: »Der brüggemannsche Altar in der Domkirche zu Schleswig«, der kun var en Oversættelse af Prof. Høyens Optegnelser derom, som denne havde laant ham i Manuskript, forøget med enkelte Anmærkninger og Tilføjelser af ham selv. — I den senere Tid har Dr. A. Sach udgivet en lille Bog: Hans Brüggemann, Schleswig 1865, indeholdende hans Levnetsbeskrivelse og Beskrivelse af Alteret i Slesvig, oplyst ved et Fotografi af det, og 1866 har Fr. Eggers udgivet i Flensborg: »Der Altarschrein der Domkirche in Schleswig«, der hører som Text til en smuk og godt udført Samling Fotografer af Alterets enkelte Billeder, som den bekjendte dygtige Fotograf Brandt i Flensborg med Regjeringens Tilladelse har udtaget af Alteret og fotograferet. De fleste Konstner- og Konversationslexika, som omtale Br., have de samme staaende Bemærkninger om ham, som det ene øjensynlig har skrevet ud efter det andet. Beklageligt er det, at de ældste, omtrent samtidige, Forfattere ere saa sparsomme i deres Meddelelser, ligesom ogsaa den lærde Ulrik Petersen kun har faa og det alene de almindelig kjendte Bemærkninger om ham i sit berømte Haandskrift om Byen Slesvig, som opbevares i Geheimearkivet²⁾.

Hans (eller med den latiniserede Form: Johannes) Brüggemanns Fødested ere alle, der omtale det, enige

¹⁾ Billederne, 37 i alt, ere samvittighedsfuldt og smukt tegnede; men Udtrykket f. Ex. i Frelserens Ansigt er flere Steder mindre heldigt og ikke stemmende med Originalen.

²⁾ Ifølge mundtlig Meddelelse af en Kyndig i Geheimearkivet, som har gennemgaaet Ulrik Petersens voluminøse Værk.

i at angive som Husum¹⁾, uden at dog Nogen anfører hans Fødselsaar; men har han, som man sikkert véd, 1521 efter syvaarigt Arbejde kunnet fuldføre sin berømte Altertavle i Slesvig, saa maa han den Gang have været en moden, fuldt udviklet Kunstner, der alt havde frembragt adskillige Værker, og hans Fødselsaar maa derfor vistnok sættes i den sidste Halvdel af det 15de Aarhundrede, sikkert dog ikke senere end 1480. At Brüggemann i sin Ungdom skulde have nøjedes med at lære Billedskærerhaandværket hos Mestere, som muligvis levede i hans Fødeby, er meget usandsynligt, naar man lægger Mærke til den store Færdighed og Frihed, hvormed han behandler det vanskelige og haarde Materiale, Egetræet, i Modsætning til de stive, klodsede og tunge Figurer, som man ellers almindeligvis finder fra den Tid, de fabrikmæssig snørklede Klædebon og Haar og de fordrejede Stillinger af Figurerne, vi hyppigst træffe paa. Disse Billeder maa vel for en Del antages udførte af hjemlige Billedskjærere, skjøndt mange af dem have en saa stor Lighed indbyrdes baade i Figurerne Udseende, Stillinger og hele Behandlingsmaaden og have et saa fabrikmæssigt Tilsnit, at de maaske ere indførte her i Landet fra Fabrikker af Billedskjærerearbejder i Tydskland. At Brüggemann skulde have været et ensomt opvoxet og ved sig selv udviklet Talent gjøres ogsaa usandsynligt derved, at han ganske er fri for den Ensidighed, som ellers karakteriserer Autodi-

¹⁾ Saaledes Dankwerth: Landesbeschreybung, S. 191; Henrik Rantzow i Westphalens Monumenta, B. 1. S. 42; Martin Coronæus hos Westphalen B. II. S. 593; Noodt: Bordesholmische Merkwürdigkeiten; J. Lass: Husumsche Nachrichten S. 40; Krafft: Holsteinisches Jubelgedächtniss S. 27. Det behøves vist kun overfor saa mange gamle Vidnesbyrd at anføres som et Curiosum, at Nogle i nyere Tid have forsøgt at udlægge Brüggemanns Navn etymologisk som »Manden fra Brügge«, saaledes at han skulde være indvandret derfra til Husum og man deraf kunde forklare hans Paavirkning af den nederlandske Skole. Muligvis kan hans Familie stamme derfra; senere er Navnet i øvrigt meget almindeligt i Hertugdømmerne.

dakter. Husum skal desuden iflg. Sach have lidt meget ved Brand, Plyndring og Brandskatning netop ved Br.'s Fødsels- og Ungdomstid, saa han sandsynligvis ogsaa har forladt Staden, fordi han ikke kunde finde tilstrækkelig Understøttelse der. Derfor har han sikkert lært hos dygtige Kunstnere udenlands, da ingen betydelige, saa vidt vides, fandtes herhjemme, og for dette taler ogsaa hans grundige Kjendskab til den rige, gothiske Arkitektur, som den Gang havde udviklet sig næsten til Overdaadighed i Stilens Variationer, de spidse Buers konstige Sammenføjning og Hovedformernes Tildækken ved en Rigdom af Slynngninger, Blomsterguirlander og lign., hvilket han* har gjengivet med stor Konst paa sin Altertavle i Slesvig.

Flere Grunde lade formode, at Brüggemann har tilbragt adskillige Læreaar i Lübeck og i Nederlandene. Lübeck, som paa den Tid var en rig og mægtig Stad, laa forholdsvis nær ved Husum, og efter de mange Billedskjærerarbejder at dømme, som findes der netop fra samme Tid, baade malede, forgyldte og umalede, tør man sikkert antage, at Billedskjærerkunsten har staaet paa et højt Trin, og at Disciple fra de nærliggende Landsdele have flokket sig om de betydelige Mestere, som arbejdede der. Herpaa tyder ogsaa, at Kong Hans's Dronning Christine i Aaret 1497 fra Lübeck lod indkalde den adelige Billedskjærer Claus Berg, som kom til Odense med 12 silkeklædte Svende, efter hvis Tegning og under hvis Tilsyn Altertavlen til Franciscanerkirken i Odense (som nu findes i Vor Frue Kirke samme Steds), udførtes paa Dronningens Bekostning, ligesom ogsaa et Crucifix og Altertavlen i Sanderumkirke henføres til ham¹). Om Berg og Brüggemann, som sandsynligvis have været omtrent jævnaldrende, have lært hinanden at kjende i Lübeck, er muligt, men vi véd ikke noget nærmere derom. Idetmindste én Idé synes

¹) Kirkehist. Samlinger 2. B.: Foredrag af Dr. Wiborg over C. Bergs Altar i Frue Kirke. Høyens Afhandling i Ny kirkehist. Samlinger, 3die Bind, optaget i hans efterladte Skrifter 4de Hefte.

Brüggemann at have medbragt fra Lübeck til sin Altertavle i Slesvig, nemlig den at afbilde en Engel over den gode Røvers Kors, i Begreb med at bortbære hans Sjæl, fremstillet som et lille Barn¹⁾, og over den onde Røvers Kors en Djævel, holdende hans Sjæl i sine Kløer. Den samme Fremstilling findes nemlig paa et Maleri i Mariakirken i Lübeck, som er malet 1494 og fremstiller Korsfæstelsen med Pilatus til Hest paa og med den omtalte Engel og Djævel. Dette Maleri er et Dobbeltbillede til at lukke sammen, og paa den ene Fløjs Udside findes et Billede af Jfr. Maria, kronet af Engle, trædende paa Halvmaanen, paa samme Maade som Brüggemann fremstillede hende, og som hun almindelig afbildes²⁾. Med Sikkerhed at paavise noget endnu bevaret Billedskjærerarbejde i Lübeck af Brüggemann, kunne vi ikke; dog siger Rumohr-Rothenshausen i en lille Afhandling³⁾, at han i Indfatningen af det store Orgel i Domkirken, i Snitarbejdet i Mariakirken, hvor man sér smaa Buster rage frem af runde Nischer, finder Arbejder, som meget ligne Brüggemanns, og rimeligt er det, at han har arbejdet her, om ikke selvstændig, saa hos navnkundige Mestre og har efterladt sig Arbejder, selv om vi nu ikke kunde paavise deres Oprindelse fra ham. Dette findes ogsaa bestyrket i Prof. Høyens efterladte Breve af 1829 til Conferentsraad Collin⁴⁾, idet han nemlig i ét af disse siger, at der i Greveradekapellet i Mariakirken i Lübeck findes et smukt udskaaret Alter, der forestiller Optrin af Jfr. Marias Liv og Død, hvilket saa meget ligner Alteret i Segeberg, at hvis det er et ægte Brüggemannsk Arbejde, saa maa dette Alter ogsaa henføres til ham, kun

¹⁾ Denne Maade at fremstille Sjælen paa var forøvrigt den Gang ganske almindelig.

²⁾ Jvfr. »Die Merkwürdigkeiten der Maria-Kirche und der Dom-Kirche in Lübeck«. 1823.

³⁾ Archiv für Staats und Kirchen-Geschichte der Herzogthümer. B. II. 1834.

⁴⁾ De findes opbevarede i topografisk Archiv.

at det er et fortrinligere Arbejde. Ogsaa Nederlandene har Brüggemann sandsynligvis besøgt, hvor Billedskjærerkonsten netop paa den Tid stod i fuldt Flor, dels fordi Nederlandene laa nær for ham, og Forbindelsen mellem dem og Husum paa Slesvigs Vestkyst var let og Frekventsen stærk allerede den Gang, dels ogsaa fordi hans Figurer, hele Behandlingsmaade af Stoffet, Grupperingen osv. stærkt minder om den nederlandske Stil¹).

Kjendeligt er det, at der er foregaaet en betydelig Udvikling hos Brüggemann, selv om man kun antager 3 Arbejder af de mange, der tillægges ham, for ægte, nemlig Altertavlerne i Segeberg, i Greverade-Kapellet i Mariakirken i Lübeck og i Slesvig, idet den første synes at tyde paa en endnu noget uøvet Konstner, uvant med at behandle større Arbejder. Billedskjæreren har paa denne Altertavle ikke magtet at give det Ophøjede, Ædle og Dybe, hvorimod han med Sandhed, enkelte Steder ogsaa aandfuldt har gjengivet de menneskelige Følelser, som man har Lejlighed til at iagttage dem i det daglige Liv, saaledes som Glæde, Deltagelse, Forundring, Haan, Smerte, Bitterhed osv. Gjennemgaaende ere de store Figurer stive og mindre heldige paa dette Billede, de smaa derimod udførte med Liv og Sandhed, Bevægelserne karakteristiske og Gervandterne gode²). Altertavlen i Mariakirken i Lübeck har ifølge Prof. Høyens Meddelelse meget til fælleds med den i Segeberg, men staaer i Udførelsen gjennemgaaende over

¹) Jfr. Bøhndels Fortale til Lithograferne af Alteret i Slesvig. Böttiger (Dresdener artist. Notizenbl. 1834) antager, at han er bleven uddannet i én af den nederlandske Retning paavirket Konstscole, som han formoder har været i Nedersachsen i Lighed med Konstscolerne i Nürnberg og Augsburg.

Det er vist for dristigt med Nogle at slutte af den Lighed i Stillingen som er mellem den medicæiske Venus og Brüggemanns Fremstilling af Eva i Underverdenen, at Brüggemann skulde have gjort et grundigt Studium af Antiken; Ligheden hidrører snarere fra begge Konstneres Kjendskab til Naturen og Dygtighed i at gjengive den. Jvfr. Fr. Eggers.

²) Jvfr. Høyens Afhandling om dette Alter.

den, og endelig ved Altertavlen i Slesvig træffe vi en fuldt udviklet Kunstner med Evne til at give det højeste og hel- ligste et smukt og værdigt Udtryk, som det f. Ex. sees af hans Christus paa Korset, Gangen til Golgatha, Prædikenen i Underverdenen og hans dejlige Madonna, men ogsaa i Stand til med Lune, Sandhed og Kraft at gjengive det Dagligdags og Folk, som han traf dem, baade Fornemme og Simple, som man kan see det af hans mange Krigs- mænd paa de forskjellige Scener af Jesu Lidelseshistorie, af Jøderne paa Paaskemaaltidsstykket og de mange smaa Indfatningsfigurer paa Siderne af hvert af de Rum, som Altertavlen er inddelt i, og som i Sandhed ere fortrinlige. En særlig Færdighed synes Brüggemann at have erhvervet sig i Udarbejdelsen af Hænder, i hvis Form og Stilling han har vidst at lægge megen Karakter; i Almindelighed ere de skaarne for sig og satte paa Armene senere, kun Skade, at adskillige ere stødte af. Som et betydningsfuldt Frem- skridt — saa fremt Malingen er oprindelig fra Brüggemann, hvilket er noget tvivlsomt — maa det vistnok ogsaa be- trages, at medens Altertavlen i Segeberg er malet og for- gyldt, og den i Lübeck er helt forgyldt ligesom Cl. Bergs i Odense, saa har Træet paa den i Slesvig sin egen mørk- gullige Farve. Den først omtalte Maade at komme Fanta- sien til Hjælp paa ved at male de udskaarne Figurer med Oliefarver og Forgyltning eller for det pragtfulde Ud- seendes Skyld endogsaa helt og holdent at forgyldte dem, maa vistnok betragtes som en noget uædel og barnagtig Smag, hvorved det dukkeagtige ved Figurerne træder stærkt frem. Trækkenes fine Lineamenter, som Billedskjæreren har for- staaet at gjengive dem, udvistes en Deel ved Overmalingen¹⁾ og denne Sammenblanding af Maleri og Billedskjærerkunst

¹⁾ Ifølge Fr. Eggers blev Billederne, som skulde males, ofte over- trukne med Kridt og fint Lærred derover, og ovenpaa dette Lag maledes der saa som paa almindelige Malerier, kun at der an- vendtes en lettere Skyggetone, da det udskaarne Billedes frem- springende Dele selv kastede Skygge.

giver noget uroligt, Indtrykket forvirrende; hvor det Hele overtrækkes med Forgyltning, udviskes Trækkene end mere, da der jo maa lægges Gips under Guldets, og det stærke Reflexlys fra Metallet ødelægger og forstyrrer Indtrykket. Det højeste for Billedskjæreren er sikkert med et enkelt énsfarvet og énsartet Stof at frembringe Afvexling og Nuancering ved sin dygtige Behandling, og hertil egner det mørkegule Træ¹⁾ sig særdeles vel. Af afgjørende Betydning for Brüggemanns Udvikling ere de berømte tyske Malere blevne, som levede paa hans Tid, nemlig Lucas Cranach og især Albrecht Dürer. Disse Kunstneres Indflydelse spores nemlig ikke alene i høj Grad paa Maler-, men ogsaa paa Billedskjærerkonstens Omraade, og i Lübeck i Mariakirken f. Ex. findes ikke faa udskaarne Billeder af Jfr. Maria og Helgeninder, som skulle minde stærkt om Dürer²⁾. Prof. Høyen har henledet Opmærksomheden paa, at Brüggemann navnlig ved Udførelsen af sin Altertavle i Slesvig er bleven stærkt paavirket, ja helt igjennem har benyttet sig af de af A. Dürer fra 1508 til 1512 udgivne Træsnit, der fremstille Jesu Lidelse³⁾. Seer man disse igjennem, er det ogsaa meget let at faa Øje paa Ligheden mellem dem og Brüggemanns Arbejde. Det er baade den Suite af Træsnit, som kaldes den lille Passion, og den, der fører Navn af den store Passion, som Brüggemann nøje har studeret og benyttet hele Partier og enkelte-Figurer af; men denne Benyttelse kan Enhver vist let indsee er noget langt mere end en blot Copieren, naar der som her er Tale om at anvende en Malers eller Tegnens Composition i et Billedskjærerarbejde, hvor flere Rækker fritstaaende Figurer fremtræde foran hinanden. Undertiden er det som sagt den væsentligste Dél af Grupperingen i Scenerne af

¹⁾ Undertiden anvendtes ogsaa Lindetræ, f. Ex. til Alteret i St. Jacob i Rothenburg, som da sædvanligvis lakeredes hvidt.

²⁾ Jvfr. Die Merkwürdigkeiten der Mariakirche u. s. w.

³⁾ A. Sach og Fr. Eggers gjøre opmærksom paa det samme, og især den Sidste har helt igjennem paapeget Lighederne.

Christi Lidelse Brüggemann har laant hos Dürer; andre Steder er det kun en enkelt Figur, en Stilling, Bevægelse eller Anordningen af Klædebonnet, der minder stærkt om Dürer. Lighederne ere øjensynlige, men vil man omhyggelig sammenholde Dürers og Brüggemanns Arbejder, maa man ligefuldt tilkjende Brüggemann et betydeligt Konstner-navn; paa adskillige Steder staaer vistnok endog Brüggemanns Fremstilling over Dürers, f. Ex. paa den under Korset segnende Frelser. Man maa ogsaa i høj Grad beundre hans Smag i Sammenstillingen af Figurerne og i hans Iagttagelse af det rette Forhold mellem deres og det Rums Størrelse, i hvilke de fremtræde, i hvilken Henseende f. Ex. Cl. Bergs Alterbillede i Odense lader meget tilbage at ønske.

Alteret i Segeberg, som Henrik Rantzow¹⁾ tillægger Brüggemann, og som vistnok er ét af hans Ungdomsarbejder, er skaaret af Egetræ og af betydeligt Omfang. Det bestaaer af en Hovedtavle med 4 Fløje, af hvilke dog kun Midtertavlen og de nærmeste Fløje ere prydede med malet og forgyldt Billedskjærerarbejde; de yderste Fløjes Yder- og Indersider fremvise daarlige Malerier. Det er Lidelseshistorien, som Billedskjæreren har fremstillet paa Alteret i 13 Afdelinger, som have forskjellige udskaarne Indfatningsfigurer. »Hver Afdeling indeholder en Hovedscene og (i mindre Fremstilling) flere af de foregaaende eller efterfølgende Optrin, som kunde tjene til at oplyse eller supplere det Hele²⁾«. Figurerne Størrelse er noget forskjellig paa de forskjellige Scener; paa Hovedscenerne fra 1 Alen og 10 Tommer til 1 Alen og paa de mindre Billeder 5—6—7 Tommer. Om Udførelsen i det Hele er tidligere talt. Da Alteret paa Henrik Rantzows Tid (1547), saa kort efter at det maa være udført, allerede stod paa samme Plads som nu, saa har det vel ogsaa oprindeligt været bestemt for Segeberg Kirke og er ikke bleven flyttet

¹⁾ I hans Beskrivelse af Bordesholm, Westphalen Monumenta. B. 1. S. 42.

²⁾ Jvfr. Høyens Beskrivelse.

som Alteret i Slesvig; Brüggemann har da sandsynligvis tilbragt flere Aar i Segeberg under Udarbejdelsen deraf¹⁾).

¹⁾ Prof. Høyen meddeler, at der paa den sydlige smalle Side af dette Alter findes malét 2 Vaabener, det ene over det andet; i det øverste seer man en Mand, der staaer paa en Bro, i det nederste sees et Hus med en Skikkelse i Døren, og omkring Vaabnerne staaer: Nicolaus Brüggemann og Hese (dog usikkert iflg. Høyen) Brüggemann. Høyen antager disse for senere tilmalede, men mener dog, at det ikke er skeet rent vilkaarligt; han antager det for et Udtryk for, at Traditionen har henført dette Alter til Brüggemann. Naar man søger efter, om der findes nogen Mand af dette Navn, finder man, at en Nicolaus Brüggemann i Midten af det 17de Aarhundrede er Cancelli- eller Regjeringsraad i Glückstadt (jvfr. Lexikon over adelige Familier, udgivet af et genealogisk og heraldisk Selskab B. I. S. 86), som ved at ægte Hedevig Hansen kom i Besiddelse af Ulriksholm paa Fyen og 13de Februar 1680 adledes sammen med Broderen Ditlew Lorentz Brüggemann. Rime- ligvis er det da denne Nicolaus Brüggemann, til hvem der sigtes med Navnet og Vaabnet paa Alteret i Segeberg, og der staaer sand- synligvis Hede (Forkortelse af Hedevig) og ikke Hese. Til samme Nicolaus Brüggemann sigtes der sikkert ogsaa med følgende Ind- skrift, som Sach og Eggers berette, at der findes paa Alteret: »Diesen Altar hat Gott zu Ehren und der Kirche zur Zier ver- mahlen lassen der hiesige Koenigliche Amtsschreiber Nicolaus Brüggemann Anno 1668.« Denne Indskrift omtaler Prof. Høyen ikke og har da sandsynligvis overseet den, maaske fordi den har været skjult af Smuds, som Alteret i det hele synes at have været slemt bedækket med. Nicolaus Brüggemann har altsaa ladet Alteret saaledes male og forgyldt, som vi nu see det, men om det har været en Fornylse af tidligere Maling, eller Altertavlen før den Tid har været umalet, som Sach mener, lades vi i Uvished om. Da imidlertid Alteret i Greveradekapellet bærer Forgyldning, og der ikke vides noget om, at den er senere tilføjet, og det dog altid er tvivlsomt, om Nic. Brüggemann vilde forvanske Hans Brüggemanns Arbejde ved at lade det overmale, saa er det dog maaske efter Kunstnerens egen Bestemmelse, at Alteret bærer Ma- ling. Om Nic. Brüggemann har været af Kunstnerens Familie lades vi ganske i Uvished om, ligesom ogsaa om de senere levende af samme Navn have været beslægtede med ham. Naar Milde (Jahrbücher für d. Landeskunde. 1859. B. II. S. 371) mener, at disse Indskrifter have givet Anledning til Henførelsen af Alteret til Hans Brüggemann, saa er det vist uden Betydning overfor et saa tro- værdigt Vidne for Ægtheden som Henrik Rantzow.

Alteret, der findes i Greverade-Kapellet i Mariakirken i Lübeck, som Prof. Høyen har tillagt Brüggemann, forudsat at Alteret i Segeberg virkelig er af ham, hvad dog baade Tradition og Udførelse vidner for, bestaaer af en Hovedtavle med 4 Fløje, af hvilke Midtertavlen og de 2 nærmeste Sidefløje ligesom paa Altertavlen i Segeberg ere bedækkede med Træskjærerarbejder, fremstillende bibelske Scener¹⁾ i ophøjet Arbejde; det hele er forgyldt. De talrige Figurer træde frem bag hinanden i forskellige Rum, omgivne af rige, arkitektoniske Forzinger; paa Bagsiderne af Fløjene skal der findes gode Malerier.

Brüggemanns betydeligste Arbejde, Alteret i Slesvig Domkirke, har ikke oprindelig haft sin Plads, hvor det nu findes, men har været bestemt for og i omtrent 150 Aar prydet Klosterkirken i Bordesholm²⁾ i Holsten, nord øst for Neumünster, omtrent midtvejs mellem denne By og Kiel. Det derværende rige Augustinerkloster, hvis Kirke efter H. Rantzows Beretning skal have været rig paa Konstaværker, havde nemlig bestilt et Alter af Billedskjærerarbejde hos Brüggemann, og i 7 Aar fra 1514 til 1521 arbejdede han derpaa med sine Svende og har rimeligvis i den Tid haft sin Bolig i Klosteret. Klosterets Abbed héd paa

¹⁾ Saaledes beskrives det i »Die Merkwürdigkeiten der Mariakirche o. s. v.», medens Prof. Høyen i sine Breve siger, at Fremstillingerne vise Scener af Jfr. Marias Liv og Død.

²⁾ Klosteret var oprindelig grundlagt i Neumünster 1125 af den helige Vicelin († 1154), »de holstenske Venders Skovapostel», men blev 1332 forlagt af Hans Svineborg til Bordesholm, ved hvilken Lejlighed Vicelins Bøn førtes med og begravedes der. Imidlertid gav det derværende Convents (det bestod af 15 Chorherrer) Levnet megen Forargelse, da Chorherrerne ved en Undersøgelse 1474 fandtes ganske afvegne fra Observantsen og levende et rent verdsligt Liv, saa der fremførtes svære Klager imod dem. Klosteret blev derfor (ifølge Dankwerths Beretning) reformeret af Andreas Laer v. Deventer († 1502), hvilket maaske er den samme Begivenhed, som Schroeder (i sin Topographie Holsteins) sigter til, naar han siger, at Klosteret 1490 optoges i Windesheimkongregationen.

Brüggemanns Tid Albertus Preen, og han nævnes hos Westphalen II, 509 som »prawest des klosterts tom Bordes-holm«, omtrent fra 1514 til 1526, men vi kjende i øvrigt ikke noget til ham. Brüggemann skal under Arbejdet have haft Besøg, foruden af Abbeden og Munkene, som vel jævnlig vare hans Gjæster, af adskillige fornemme Personer og Kunstelskere, der vare blevne lokkede hid af Rygtet om hans betydelige Arbejde. Af disse Besøg har han taget Anledning til at fremstille idetmindste 2 nævngivne Personer paa Altertavlen, nemlig Abbed Albertus som Melkizedek, den højeste Guds Præst i Salem, gaaende Abraham imøde, da han vender hjem fra den Krig, i hvilken han befriede Lot; som Abraham, der er iført fuld Rustning, har han afbildet Statholderen over Holsten Johan Rantzow, Fader til den lærde Henrik Rantzow, Noodt omtaler denne Tradition og retter Schroeder, der i »das florirende Geschlecht der Ranzowen« vil have, at den afbildede Rantzow skal være Henrik, hvilket dog faktisk er umuligt, da Altertavlen er fuldført 1521, men Henrik Rantzow først fødtes 1525. Andre have ment, at Brüggemann skulde have afbildet sig selv som Melkizedek, men det er vist ganske ubegrundet; derimod skal Brüggemanns og nogle af hans Svendes Billeder findes mellem de Mænd, der ledsage Melkizedek, der fremtræder i en rig østerlandsk Dragt. Traditionen peger paa 2 Mænd, som staa uden for Salems Port under en fremludende Klippe og see lige ud mod Beskueren, uden at de synes at deltage i den fremstillede Handling. De bære (ifølge Eggers) begge Skjødskind; den ene er en ældre Mand med en Hue paa Snur paa Hovedet, svært Mundskjæg og en tyk Halskjæde ned over Brystet, han antages for Brüggemann; den anden er yngre og synes oftere at være fremstillet paa Altertavlen, han antages for en af Brüggemanns Svende. Man kan paa mange af Billederne træffe de samme Ansigter igjen, naturligvis afset fra at Frelseren, Peter, Johannes og Maria stadig ligne sig selv, saa Brüggemann rimeligvis har be-

nyttet de samme Modeller under Udarbejdelsen og vel sagtens søgt dem mellem Klosterfolkene og sine Svende.

Pontoppidan beretter, at Brüggemann ifølge Traditionen har afbildet sig selv og sin Hustru øverst paa Altertavlen, og der kan da kun være Tale om de 2 knælende Figurer, som sees paa hver sin Side af Maria som Himmeldronningen. Disse erklærer dog Prof. Høyen (Sach og Eggers ligeledes) for at være Maria og Døberen Johannes, medens Bøhndel holder for, at de forestille Elisabeth og Josef; den sidstes Mening er vistnok en ren vilkaarlig Gjetning. Da det ifølge Høyen¹⁾ var vedtaget Fremstillingsmaade ved Siden af Christus som Verdensdommeren (som ogsaa her er fremstillet, men over de to knælende Figurer) at afbilde Maria og Døberen Johannes, saa er dette maaske ogsaa Tilfældet paa denne Altertavle, saaledes som Høyen mener. Dog umuliggjør det ikke den af Pontoppidan omtalte Tradition, idet Brüggemann jo kan have afbildet sin Hustru og sig som de 2 omtalte Skikkelser. Men underligt er det dog, at Brüggemann skulde have fremstillet Maria 2 Gange lige ved Siden af hinanden paa 2 forskellige Maader, som ydmygt knælende og som den mægtige Himmeldronning, og Dragterne, som de 2 knælende Figurer ere iførte, synes ogsaa noget verdslige for Maria og Johannes Døberen; derfor er muligvis Pontoppidans Tradition alligevel den paalideligste.

En nøjagtig Beskrivelse af Alteret findes i 3die Hefte af Høyens Skrifter, hvortil her kun skal henvises; det er 47 Fod højt og 25 Fod bredt og bestaaer af 3 Dele: Fodstykket (Predellen), den midterste Dél, som er delt i et stort Midterbillede og 2 Sidefløje, og den øverste Dél. De 2 første Dele ere inddelte i firkantede Felter med fast Baggrund, i hvilke der findes flere Rækker fritstaaende Figurer foran hinanden; den 3die Dél har gjennebrudte Felter med konstigt Løvværk og kanelerede Snoninger. Paa

¹⁾ Se hans Afhandlinger om Altertavlerne i Segeberg og Slesvig.

Fodstykket er der 4 Felter med Fremstillinger, der have Hensyn til Nadveren; af dem er der 2 paa hver Side af et firkantet Rum, tillukket med et forgyldt, konstigt forarbejdet Gitter, i hvilket Monstrantsen sikkert oprindeligt har været bevaret¹⁾. Den mellemste Dél af Alteret indeholder Christi Lidelseshistorie, idet Midtertavlen viser Korsfæstelsen, og hver af de 2 Fløje har 6 Felter med Scener af hans Lidelse, Begravelse, Virksomhed i Underverdenen, Opstandelsen osv.; udenpaa Fløjene seer man, naar de ere tillukkede, nogle Blomster, indlagte af kulørt Træ.

Den øverste Dél af Alteret giver en Fremstilling af den yderste Dom.

¹⁾ Ifølge Noodts Beretning fra 1737, fandtes der i dette Rum indenfor Gitteret, medens Alteret endnu stod i Bordesholm, et Jesusbarn af Træ, iført en hvid Skjorte, der var besat med Guldkniplinger; oven i Hovedet paa dette Billede var der flere smaa Huller, hvorigennem Præsterne undertiden hældte Blod eller Vand, som da kunde trænge frem gennem Øjnene som Taarer (idet nemlig Hovedet var gjenneboret), hvilket, som et betydningsfuldt Mirakel, gjorde stor Virkning paa Folket. Han fortæller ogsaa, at en Munk kunde ligge under Alteret og dreje Billedet om, saa det vendte Ryggen til Beskueren, eller lade det neje for Folk, alt eftersom det vilde give sin Misfornøjelse eller Tilfredshed og Taknemmelighed til Kjende. Efter at Alteret var flyttet til Slesvig, siger Noodt, at der fandtes indenfor Gitteret en Armknokkel af Erik Plovpenning tilligemed den Jernkjede, hvormed Hertug Abel lod den myrdede Konge nedsænke i Slien, men som senere afskedes op sammen med Liget, og endelig et smudsigt Klæde, hvormed Christus havde tørret sig paa Gangen til Golgatha — altsaa 3 meget værdifulde Relikvier, thi Kong Erik blev længe af Folket anset for en Helgen, skjøndt han aldrig blev kanoniseret. Ifølge Schroeders og Traps Beretninger findes der nu i det omtalte Gjemme et Christusbarn, ogsaa af Træ, iført en hvid Skjorte; det holder i venstre Haand Verdenskuglen, medens det uddeler Velsignelsen med den højre; fornyes den hvide Skjorte ikke hver Juleaften, hedder det, at Barnet græder. Desuden findes der Jernkjeden, som Noodt ogsaa anførte, et Par af Kongens Ribbeen og Kongens Hue — som maaske er identisk med det af Noodt omtalte Klæde, idet han kan have taget fejl i Bestemmelsen af denne Gjenstands egentlige Natur, eller Traditionen maaske har været vaklende.

Egetræet, som det er skaaret af, skal ifølge Coronæus og flere andre gamle Forfattere være kogt i Olie for at sikkre det mod Raaddenskab (caries), og heraf har man villet forklare, at det har bevaret sig saa fortrinlig og ganske er frit for Ormestik; Bøhndel mener dog, at dette kun kan være et Sagn uden videre Troværdighed, da Træets Farve i saa Fald maatte være langt mørkere end den nuværende, som han bestemmer som lysegul. Der er dog vist ingen Grund til at tvivle om det gamle Sagn, da Træets Farve i Virkeligheden er temmelig mørk. Alteret bærer forneden følgende Indskrift med 5 Tommer høje Munkebogstaver: »Opus hoc insigne completum est anno incarnationis domini 1521 ad dei honorem«¹⁾ — saaledes maa det læses efter Bøhndels nøjagtige Tegning og Fr. Eggers Beskrivelse, medens Coronæus har læst compactum, og Høyen og Sach: confectum; Meningen af Ordet forandres jo i ethvert Tilfælde ikke. Denne Indskrift kan dog neppe hidrøre fra Brüggemanns egen Haand, da Beskedenhed maatte forbyde ham selv at tillægge sit Arbejde Prædikatet insigne (udmærket). De forreste Rækker Figurer i hvert Rum ere fritstaaende og skaarne i flere Stykker for sig og derefter indsatte i det forud udskaarne og paa forskjellig Maade dekorerede Rum. Figurerne ere ifølge Bøhndel alle skaarne med Kniv uden Brug af Fil eller Rasp, hvilket netop giver Overfladen et blødt og behageligt Udseende; en blank og haardt udseende Overflade er derved undgaaet, og dette er særdeles gavnligt for Lysvirkningen, da Reflexlys paa den Maade forhindres. Uagtet man nu skulde tro, at denne Fremstillingsmaade af flere Rækker fritstaaende Figurer bag hinanden maatte gjøre et vildsomt og forstyrrende Indtryk, da den jo ganske strider

¹⁾ Oversat: »Dette udmærkede Arbejde er fuldført i Herrens Kjøds-paatagelsesaar 1521 til Guds Ære«. Kun een Indskrift til har man fundet paa hele Alteret, nemlig paa Spydbladet af den Landse, hvormed Christi Side saaredes paa Korsfæstelses-Billedet, hvor Sach mener at kunne læse: »Kreuzigung Christi«.

mod Plastikens Regler og tilegner sig det Fortrin, som Maleriet ellers har, at kunne gjengive Rum i Dybden, saa er det dog ikke Tilfældet her. Figurerne staa let og smukt mod hinanden, og det jævnt indad mod Rummets Bagvæg aftagende Lys lader Figurerne fremtræde i en passende dæmpet Belysning¹⁾. Der er en saadan Afvexling i de 398 Figurer som Tavlen fremviser, at Øjet aldrig trættes; der er Afvexling i Gruppering, Stillinger, Haar og Klædebonnets Behandling, og Brüggemann har forstaaet saaledes at angive Forskjellen mellem lokkede Ynglinge, skæggede Mænd og haarløse Oldinge, at man ikke kan tvivle om, hvilken Alder han har villet fremstille, lige saa lidt som om, hvad Karakter hver Person har. Som særlig karakteristisk kan man maaske fremhæve Nadveren, hvor Højhed og Vemod hos Frelseren saa stærkt kontrasterer til Frækhed og Gemenhed hos Judas, og hvor Virkningen af Frelserens Ord: »Een af Eder er en Forræder« fremkalder saa forskellige Sindsstemninger hos Apostlene. Pupillen angives ved et sort Punkt, hvilket bidrager meget til at give Udtryk og Liv²⁾. Brüggemann har, saaledes som det var almindeligt paa hans Tid baade for Billedskjærere og Malere, fremstillet sine Personer i Datidens Dragter; Krigsfolkene og Befalingsmændene fremtræde i Rustninger og Harnisker, Drabanter og Svende i de dengang brugelige korte Trøjer og stramtsiddende Bénklæder, Præsterne til Dels som de katholske Præster og Munke, og Kvinderne vise sig ganske efter Datidens Mode. Gjennemgaaende kan man vistnok sige det samme om denne Altertavle som om den i Segeberg, hvilket just tyder paa, at den samme Konstner har udført dem begge, at det Dagligdags, Krigerne, Svendene og Kvinderne, som han havde Lejlighed til at see hver Dag med egne Øjne, og til hvilke

¹⁾ Saaledes skal ifølge Bøhdels Beretning det smukke, harmoniske Indtryk meget forstyrres af Reflexlyset paa Ghibertis Broncedøre til Baptisteriet ved Domkirken i Florents.

²⁾ Jvfr. Fr. Eggers.

han let kunde skaffe sig Modeller, ere bedst lykkedes for ham, skjøndt han ogsaa, som tidligere berørt, har kunnet give det Hellige og Ophøjede et skjønt og værdigt Udtryk. At Brüggemann har været en god og rettroende Katholik er ikke at undres over, da Reformationsbevægelsen neppe en Gang naaede Bordesholm under Udarbejdelsen af Alteret, og vi see det af hans Forherligelse af Jfr. Maria og Helgenerne og bl. a. ogsaa af hans Fremstilling af Englene, der i Kalke opsamle det fra Christi Vunder dryppende Blod, en ægte katholsk, med Transsubstantiationslæren ganske overénstemmende Forestilling. Paa den anden Side viser hans stærke Fremhævelse af Christi Lidelse som Hovedmoment i alle Situationerne hans rigtige christelige Blik og Forstand.

Brüggemanns Arbejde maa have gjort et stort og oplyftende Indtryk paa hans Samtid og nærmeste Eftertid, hvilket man ogsaa seer af de overordentlige Lovtaler, der findes over det, f. Ex. hos Henrik Rantzow i hans Beskrivelse over Bordesholm. Han siger, at mange, som have gennemrejst den største Dél af Tyskland, forsikkre, at de ingensteds have fundet Mage til dette Arbejde, og han anfører til Berømmelse for Alteret følgende »venustum epigramma« af Matthias Pausenius:

Nuper ad haec oculos vertens celamina Phoebus

An sunt humana sculpta ait ista manu.

Non sum Phidiacam qui carpam Zoilus artem

Aut quod Lysippi dextera fecit opus;

Sed tamen haec illis si non dignoscere possem,

Stultior essem oculis, quam fuit aure Midas!¹⁾

¹⁾ Oversættelse: »I det Phoebus nylig vendte sine Øjne til dette udskaarne Arbejde, spurgte han: mon det er udført af en menneskelig Haand? Jeg er ikke en Zoilus, at jeg skulde sætte Klik paa en Phidias' Konst eller paa det Arbejde, som Lysip's højre har udført; men alligevel — hvis jeg ikke kunde gøre Forskjel paa dette Arbejde og hines, vilde jeg være sløvere paa Øjnene, end Midas var paa Ørerne!«

Selv om Rosen heri er adskillig overdreven, saa var det nu én Gang Tidens Manér, og det var sikkert godt ment, og man kan nok forstaa, at det maatte gjøre et mægtigt Indtryk paa den Tid, som ellers mest var vant til haandværksmæssige Produktioner i den Retning, naar Øjet, som her mødte et fuldendt Kunstværk. Ogsaa Præsten Martin Coronæus (Kreye) fra Landsbyen Flintbæk, tæt ved Bordesholm, roser det meget, en Mand, som kalder sig »olim ibi (o: Bordesholm) alumnus« og altsaa rimeligvis har været Elev paa det af Hertug Hans sammesteds oprettede Gymnasium, og som paastaar en Gang at have haft et af Brüggemann i Bordesholm efterladt Haandskrift, som Coronæus igjen lod tilbage der til en Collega; kun er det Skade, at han ikke angiver Indholdet af dette Dokument.

Efter Fuldførelsen af Altertavlen forblev Brüggemann endnu nogen Tid i Bordesholm, uvist hvorlænge; men om Arbejder fra hans Haand fra den Tid mangler man ganske Oplysninger. Efter Martin Coronæi Fremstilling havde Kunstneren i Aaret 1523 Besøg i Bordesholm af Kong Christian den 2den og hans Dronning Isabella med Følge, som skulde være komne til Klosteret for at see den Altertavle, hvis Ry allerede var naaet vidt omkring. Aarstallet kan dog neppe være rigtigt, thi Kong Christian havde den Gang ganske andre Ting at tage vare end rejse til Holsten for at beundre et Kunstværk. Bevægelsen mellem den jyske Adel mod Kongen var ved Juletid 1522 meget stærk, medens Christian den 2den var i Kallundborg for at skaffe Penge til Veje, og da Kongen strax efter kom til Jylland, overleveredes Adelsens Opsigelsesbrev ham den 23de Januar 1523 i Vejle, efter hvilket Kongen meget snart forlod Landet, idet han indskibede sig i Kjøbenhavn — saa til Holsten har han ikke kunnet komme i det Aar. En anden Angivelse af Kongens Besøg findes hos Hr. Martin Holmer, Præst i Husum, der i sin den 30te April 1669 i Husum holdte Prædiken udbryder i en stærk Lovtale over Alteret

i Slesvig, tidligere i Bordesholm, og herved kommer til at omtale Besøget som foregaaet 1529; men heller ikke dette Aarstal kan være rigtigt, da Kong Christian fra 1523 til 1532 var borte fra Danmark. Derimod sluttede Christian den 2den den 13de August 1522 et Forlig med sin Farbroder Hertug Frederik netop i Bordesholm, og det sandsynligste er da, at det var ved den Lejlighed Brüggemann havde den Glæde at forevise Kongen og Dronningen (som vel har ledsaget Kongen paa denne Rejse) sit Alter¹). Om Besøget fortæller Coronæus, »at Kongen beundrede den særegne Konst paa dette Arbejde, medens hans Ægtefælle med egen Finger viste og forklarede ham Figurerne«. »Da Brüggemann saa dette, afbildede han det høje Ægtepar som de gik og stod («ad vivum») og satte deres Billeder paa 2 Piller, som endnu sees tæt ved Alteret«. Disse Figurer ere omtrent 2 Alen høje og findes endnu i Slesvig Domkirke, hvor de staa paa begge Sider af Alteret, ligesom de tidligere vare anbragte i Bordesholm. Dronningen staaer i en meget talende Stilling, pegende med den ene Haand til Siden ind ad mod Alteret, medens hun vender Hovedet til den anden Side, netop som om hun forklarede noget paa Billedet for en Anden. Hun holder sin lange Slæbekjole op under Brystet med den ene Arm; paa Hovedet bærer hun en Hue, der har ligesom Horn ud til hver Side og er rigt broderet med Perler. Et tyndt sløragtigt Gevandt slynger sig bag over Huen ned ad Ryggen, saa at dets yderste Ende er kastet over den anden Arm; kostbare Smykker bærer hun om Halsen. Især Hænderne ere fortrinlige; Klædningen er udmærket ordnet, saa at det højre Bens Form træder smukt frem. Kongen staaer med Hænderne strakte lidt frem foran sig som af Beundring og Forbavselse; hans Blik er skarpt rettet mod Alteret. Han har et smukt gammelagtigt Udseende og bærer en vid, med Peltsværk fodret Kappe; hans Fodbedækning og Kappe ere efter tysk Snit. (Jvfr. Schroeder).

¹) Dette Aarstal stemmer ogsaa med Schroeders Angivelse.

Om Portraitligheden er slaaende, kan jeg ikke afgjøre; Kong Christian har det lange tvedelte Skæg, som han almindelig sees afbildet med, ligesom ogsaa den stærkt bøjede Næse og den Baret, han bærer paa Hovedet, nok kunne minde om Billedet fra 1515, som findes i den kongelige Malerisamling¹⁾. Om Alterets senere Skjæbne har man enkelte Oplysninger, som maaskee kunne have Interesse. I 1574 lod Hertug Hans bygge en ny smuk Kirke i Bordesholm i Stedet for Klosterkirken, og i denne opstilledes Brüggemanns Altertavle. Alterets Ry maa være naaet vidt omkring, helt ned i Tyskland, hvilket i 1613, medens det endnu stod i Bordesholm, udsatte det for den Fare at føres helt bort fra Hertugdømmet. Den ivrige Katholik og Jesuitven, Hertug Vilhelm af Baiern, der nedlagde Regjeringen 1598 for at hengive sig til et sværmerisk religiøst Liv, under hvilket han anvendte store Summer paa at smykke Kirkerne i Baiern med Kunstværker, sendte nemlig i det Aar Bud til Hertug Johan Adolf paa Gottorp om at faa Vicelins Helgenbén og Alteret udleveret, i hvilken Skrivelse han kalder Johan Adolf »lieber Oheimb« og søger at opnaa sit Forlangende paa venskabelig Maade ved Henviisning til sin afdøde Broder, Churfyrsten af Cöln. Til ham skulde nemlig Johan Adolf have sendt et meget venligt og forekommende Brev, som havde givet ham (Churfyrsten) Mod til at yttre Ønsket om de ovennævnte Ting, men da Døden hindrede ham i at fremkomme med en lige-

¹⁾ Prof. Høyen erklærer i sin Afhandling om C. Berg og hans Altertavle disse 2 Billeder for at være Augustus og Sibyllen, som ifølge Legendens gjør ham opmærksom paa Synet, som bebuder Frelsen; han mener da, at man senere havde omdøbt dem til Billeder af Christian den 2den og hans Dronning. Men da Coronæus, hvis Beretning man dog maa tillægge Vægt, da han har besiddet et Haandskrift af Brüggemann og har levet i Bordesholm i længere Tid, og flere andre gamle Forfattere omtale dette Besøg og Betydningen af Billederne, er der dog maaske ingen Grund til paa dette Punkt at forlade Traditionen, tilmed da Portraitligheden ikke lægger Hindringer i Vejen.

frem Begjæring om dem, havde han paa sin Dødsseng givet Broderen Anvisning paa dem. I Tillid til Hertug Adolfs venlige Brev og henvisende til den Døendes Ønske sendte nu Hertug Vilhelm den ovennævnte Skrivelse (som findes aftrykt hos Noodt tilligemed Hertug Johan Adolfs Svar), overbragt af den afdøde Churfyrstes tro Tjener Johan Geiszler og ledsaget af ikke faa Foræringer til Hertugen og hans Gemalinde, dog, som Noodt bemærker, ingen af synderlig Værdi. Natten efter at dette Sendebud var kommen til Johan Adolf, sendte han hemmelig Bud til sin Amtsskriver i Bordsesholm, at han skulde lade Vicelins Bén opgrave og atter nedgrave paa et nyt Sted og lade det over hans Helligdomme satte Epitafium rent borttage, og saa skulde der siges til Geiszler, at man slet ikke vidste Besked med disse Ting. Da dette Bud var afgaaet, gav Hertugen Geiszler Lov til at drage til Bordsesholm og søge efter de attraaede Helligdomme; men uagtet han vidste den nøiagtigste Besked med, paa hvilket Sted i Kirken Benene skulde hvile og Epitafiet findes, var naturligvis al hans Søgen forgjæves; Johan Adolfs Ordre var ufortøvet bleven sat i Værk. Noodt tilføjer, at Johan Adolfs Fromhed forbød ham at udlevere Benene, idet han nemlig vilde forhindre, at Katholikerne drev Afguderi med dem. Han sendte da Hertug Vilhelms Udsending tomhændet hjem, idet han til Forklaring medgav ham et langt Brev, hvori han bad ham betænke, at Klosteret oprindeligt havde været i Neumünster og 1332 var flyttet til Bordsesholm, saa omendskjøndt det foregaves, at Vicelins Bén var flyttede med, var det dog ganske usikkert. Om Alteret skrev han, at det var saa stort og saaledes beskaffen, at det ikke uden Skade, ja med Fare for fuldstændig Ødelæggelse kunde nedtages, endsige flyttes den lange Vej ufordærvet. »Desuden ligger, skrev han, vor Bedstefader Kong Frederik den 1ste af Danmarks Gemalinde (Hertuginde Anna af Brandenburg † 1514) begravet i Kirken, saa vi ikke kan og vil blotte Kirken for Alteret«. Derfor bad han ham have sig

undskyldt og sendte Gaverne tilbage, som han ikke kunde modtage, da han ikke havde noget at give til Gjengæld.

Ifølge Pontoppidan skulle de kejserlige Tropper 1628 have borttaget adskillige skønne Billeder fra dette Alter; man kan herved maaske tænke paa Indfatningsfigurerne, af hvilke der mangler enkelte. Muligvis hænger en Restauration af Alteret sammen med denne Beskadigelse, en Restauration, som Coronæus beretter om i Origines Neomonasteriens et Bordesholmens; i Aaret 1636 fik nemlig Johannes Pundt, Amtsskriver i Bordesholm Befaling til at sørge for, at Marcus Keding restaurerede Alteret. Hvorvidt nu denne Udbedring har strakt sig, véd man ikke; men det gaaer næppe an som Eggers at henhøre et helt Billede — Himmelfarten — til denne senere Tid, blot fordi Træet har forekommet ham noget lysere og Compositionen svagere end paa de andre Billeder. Snarere kan Forskjellen i Behandlingen hidrøre fra en Medhjælperes Haand.

Da Hertug Christian Albrecht 1665 oprettede Universitetet i Kiel, lod han det rigt udstyre med Bordesholms Klosterskoles og Kirkes Herligheder. Ikke alene førtes det store, værdifulde Bibliothek til Kiel, i hvilket der maaske endnu kan findes det af Coronæus omtalte Haandskrift af Brüggemann og andre hans Historie belysende Dokumenter, men ogsaa alle Konstskattene, fordi Klosterskolen paa den Tid var ophævet og Kirken stod ubenyttet. Ogsaa Alteret lod han flytte bort fra den øde Kirke og opstille den 29de Januar 1666 paa sin nuværende Plads i Slesvig Domkirkes Chor.

Om det Indtryk, som Altertavlen i sin Helhed gjør endnu den Dag idag ogsaa paa Mænd, der have seet mange lignende Arbejder, og som have et konstforstandigt Øje, anmærker Bøhndel, at f. Ex. Prof. Hetsch, da han betragtede den, sagde, at man, naar man stod overfor den, følte sig, som om man traadte ind i en herlig gothisk Domkirke, hvormed han vel især sigtede til den rige

gothiske Arkitektur, som Brüggemann har forstaaet at gjengive saa konstfærdigt i Billedernes Indfatningsrammer og i Alterets Bygning og hele ydre Udstyrelse. Da Thorvaldsen paa sin Hjemrejse fra Rom 1819 kom igjennem Slesvig, besøgte han ogsaa Domkirken og besaa Alteret, ved hvilken Lejlighed han ifølge en Optegnelse i Kirkebogen¹⁾ »beundrede dette Konstværk saavel paa Grund af dets Stil og Tegning, som ogsaa for den overordentlige Færdighed, med hvilken disse Billeder (o: Altertavlen og Christian den 2dens og Isabellas Statuer) vare udførte«. Endvidere skal Thorvaldsen have sagt, at man kunde fæste Lid til hans Dom, da han selv havde været Træskjærer og altsaa vidste, hvor besværligt et Arbejde det var. Ogsaa Prof. Høyen sætter Alteret i sine forskjellige oftere her anførte Afhandlinger meget højt og roser det navnlig sammenlignet med Claus Bergs Altertavle i Odense for Figurernes Naturlighed i Bevægelsen, Livlighed og Sandhed i Udtrykket, skjøndt de enkelte Dele ikke overalt ere lige godt behandlede, hvad man maa tilskrive, at Brüggemann ligesom Cl. Berg har haft mange Medhjælpere.

Foruden de nu omtalte 3 betydelige Arbejder er der ogsaa bleven tillagt Brüggemann adskillige andre i de Egne, hvor han har levet, eller hvor man formoder, at hans Arbejder kunne være komne hen, men de fleste af disse staa saa betydelig under Brüggemanns anerkjendt ægte Arbejder, at Sagnet om deres Oprindelse fra ham maa afvises som ugrundet²⁾. Til saadanne Arbejder, som Traditionen har henført til Brüggemann, rimeligvis af Ube kjendtskab med deres egentlige Mester, hører det Alter, som stod i Husum Kirke, indtil den 1807 blev nedbrudt for at give Plads for en ny i moderne Stil, hvilket derefter i adskillige Aar var i privat Eje og bl. a. 1826 stod til

¹⁾ Thiele: Thorvaldsens Levnet. B. II S. 11.

²⁾ Henrik Rantzow siger i øvrigt, at han efterlod sig »andre udmærkede Arbejder«, men hvilke, veed man ikke.

Fals hos en Borger i Husum, der havde modtaget det for Gjæld, og endelig kom til Schwabstedt Kirke, hvor det nu findes¹⁾. Af ældre Forfattere nævne J. Lass og Pontoppidan det som ægte brüggemannsk, af nyere har Lübker²⁾ udførlig beskrevet det og bestemt villet hævde det som ægte³⁾, idet han dels anfører, at Træet til det ligesom til Alteret i Slesvig er kogt i Olie, dels paaberaaber dets Skønhed, Figurernes Udtryksfuldhed og hele Anordningens og Billedernes Lighed med Alteret i Slesvig³⁾. Det har et Hovedbillede og flere mindre Billeder, af hvilke de sidste skulle være de ringeste, ikke bedre end de almindelig forekommende fabrikmæssige Arbejder; paa Hovedbilledet skulle Bevægelserne og Stillingerne være livfulde, men efter Etatsraad Worsaaes og Prof. H. Hansens Undersøgelser kan der ikke være Tale om at tillægge Brüggemann dette Arbejde, da det i det Hele staaer langt under hans andre⁴⁾. Dette Alter var tidligere ved Begyndelsen af Aarhundredet umalet, men da Grove troede at finde Spor til ældre Maling, er det nu blevet restaureret med

¹⁾ Jvfr. Trap: Slesvigs Topografi: Husum og Swabstedt.

²⁾ Jvfr. S. H. L. Provinzialberichte, 1826. S. 609 ff.

³⁾ Det er, ifølge Lübkers Beskrivelse, af Egetræ, 10 Fod højt, bestaaer af en Midtertavle og 2 Fløje, og naar disse ere oplukkede er Breden 14 Fod; Midtertavlen alene er 7 Fod. Paa Midtertavlen er der et Hovedbillede, som fremstiller Korsfæstelsen og har mange Figurer: Krigere og Kvinder osv.; i Baggrunden sees en Klippeegn med Jerusalem, i Forgrunden de 3 Kors, paa hvilke man seer den benaadete Synder dø rolig, den anden under frygtelige Kvaler. Paa Folket gjør Jordskjælvet, som lige er skeet, stærkt Indtryk; Jordskjælvet skal være livlig gjengivet, idet de store Klipper ligesom ere revne fra hinanden. Gravene aabnes og de Døde gaa frem. Paa hver Side af Hovedbilledet, men endnu paa Midtertavlen, findes 2 mindre Billeder; paa højre Side foroven: Christus i Gethsemane; forneden: Christus, der træder ud af Forgaarden, bærende Korset; paa venstre Side foroven: Disciplene balsamere Liget, forneden: Opstandelsen. Paa de 2 bevægelige Fløjes Inderside ere de 12 Apostle anbragte, 6 paa hver Fløj; paa deres Yderside findes nogle slette Malerier af Christus med Himmelskuglen og Johannes Døberen.

⁴⁾ ifølge mundtlig Meddelelse af Etatsraad Worsaae.

Forgyldning og Maling. Til samme Klasse hører det tidligere Monstrantshus i Husum Kirke, hvilket allerede Coronæus tillægger Brüggemann, og som J. Lass og Krafft ligeledes bevidne var fuldført af ham 1520 og omtale som staaende i Husum Kirke. Det var, sige de, bestilt af Borgerne i Husum, især for at ære og tilbede Jfr. Maria, hvormed de synes at hentyde til det Mariabillede, som stod i Monstrantshusets Tabernakel, der var gothisk og naaede helt op til Kirkens Loft. Dette Monstrantshus er dog forsvundet af Kirken, usikkert naar, men Rudimenter af det skulle findes i en Kromands Have i Husum, anvendt til Hegn om Bede; Mariabilledet skal være i Groves Samling. Ifølge Etatsraad Worsaaes Undersøgelse kan dog heller ikke dette Arbejde tilkjendes Brüggemann, da det langt fra kan maale sig med hans ægte Arbejder.

Det smukke Billede, som tidligere stod i St. Jørgens-Hospitalet i Husum, men nu findes paa Oldnordisk Museum, af St. Jørgen til Hest i Kamp med Dragen med Figurer næsten i Legemsstørrelse, udskaarne af Egetræ har man ogsaa nævnt som et Arbejde af Brüggemann. Det vilde paa Grund af sin Skjønhed ikke være Brüggemann uværdigt, og Stedet, hvor det har staaet, samt det umalede Egetræ kunde nok tale for at henhøre det til ham eller maaske til en Discipel af ham; men noget sikkert herom vides ikke.

Coronæus omtaler et Alter i Neumünster, lignende det i Segeberg, som Brüggemann skulde have skaaret, og Rumohr siger, at der skal findes et saadant fra den nu nedlagte Kirke samme Steds, men nogen yderligere Oplysning om dette Arbejde har jeg ikke kunnet skaffe til Veje¹⁾; skulde det virkelig være eller have været et ægte brüggemannsk Arbejde og være et lignende som det i Segeberg, maatte det vel henhøres til Kunstnerens Ungdomstid.

Om Brüggemanns senere Liv, efter at han havde fuldført Alteret i Bordesholm, meddeler Coronæus, at Øvrig-

¹⁾ Sach har heller ikke kunnet oplyse noget om dette Altar.

heden i Lübeck, som var bleven lokket hid af Rygtet om Alterets Fortrinlighed, kom til Bordesholm og bad Brüggemann, om han vilde forfærdige dem et Alter af lignende Arbejde. Ikke alene det lovede Brüggemann dem, men forsikkrede dem, at han skulde skjære dem et, der var endnu bedre end det, de saae for dem. Men af Frygt herfor og af Misundelse over, at deres Klosters berømmelige Alterprydelse skulde overfløjes af noget endnu herligere, fortæller Coronæus, at Munkene bibragte Brüggemann en Gift, saa at hans Øjne bleve rindende (»utlippiret«), og han ikke mere var i Stand til at arbejde. Om dette nu virkelig forholder sig saaledes, kan man ikke komme til Vished om; Bøhndel anseer det kun for et Sagn, idet han ikke troer, at Munkene kunde have vist en saadan Utaknemlighed og Grusomhed, men nogen vægtigere Grund har han ikke til at forkaste Coronæi Beretning¹⁾. Sikkert er det, at man ikke kjender senere Arbejder af Brüggemann end dette Alter; thi Altrene i Segeberg og i Capellet ved Mariakirken i Lübeck maa, som før vist, regnes for tidligere Arbejder af Konstneren. Naar Coronæus endelig beretter²⁾, at han døde i Landsbyen Eiderstedt tæt ved Bordesholm, saa beroer det vistnok paa en Misforstaaelse, idet han og det stedlige Sagn, som han traf i Bordesholm og fulgte, have forvexlet Landsbyen Eiderstedt med Landet Eiderstedt, hvori Husum ligger, og hvor den paalideligste Kilde lader ham dø.

¹⁾ Et lignende Sagn som om Brüggemann findes i Blaubeuren i Schwaben, fortalt hos Wolf i »Deutsche Sagen« Nr. 417. Ifølge dette skal der i Blaubeuren i gamle Dage have levet en Billedskjærer Sürilin, som skar det endnu bevarede smukke Alter for Munkene. Da han havde fuldført det, og de spurgte ham, om han kunde lave et endnu bedre, svarede han ja; men af Frygt for at en anden Kirke skulde komme i Besiddelse deraf og faa Grund til at rose sig fremfor dem, stak de hans Øjne ud. De tillod ham ikke fra den Tid at forlade deres Kloster, for at deres Udaad ikke skulde røbes; men han satte sig i den bageste af Kirkestolene og skar der sit eget Billede, siddende blind, krumbøjet og kummerfuld.

²⁾ Noodt har det samme.

Henrik Rantzow fortæller, at Brüggemann døde i stor Armod og blev begravet i Husum i det endnu paa hans Tid (1547) bevarede Kloster, som ved Reformationen var omdannet til et Hjemsted for Fattige og Gamle. Flere andre Forfattere, f. Ex. Noodt, ere enige om, at Brüggemann endte sit Liv i Nød og Elendighed, og sammenholder man disse sparsomme Meddelelser med Henrik Rantzows nys anførte Optegnelse, saa bliver det vist det sandsynligste, at han har tilbragt sine sidste Leveaar i Fattighuset i Husum, fattig og glemt som de andre Almisselemmer, maaske endog berøvet Synet som Løn for sin udmærkede Flid og Konstfærdighed. Fattighuset, hvor Brüggemann saaledes sandsynligvis henlevede sine sidste Aar, var oprindeligt det 1494 i Husum stiftede Franciscanerkloster, der 1527 omdannedes i velgjørende Øjemed¹⁾. Da imidlertid Fattighusets Indtægter fra Begyndelsen af vare meget smaa, blev der taget den Bestemmelse, at kun

¹⁾ Beccau: Urkundliche Darstellung der Geschichte Husums. Kong Frederik den 1ste skjænkede Klosteret med Undtagelse af Langhuset og Choret til arme, uformuende Personer, og der toges da 26 saadanne ind, maaske fra St. Jørgenshuset. Til visse Tider skulde der prædikes i Capellet og indsamles til Fattighusets Lemmer, som kjendtes paa et bestemt Tegn, for at man kunde være fri for Overhæng af fremmede Betlere og kun understøtte sine egne Fattige, af hvilke 2 hver Fredag fik Lov til at gaa rundt i Husene og indsamle Almisser. Maaske er ogsaa det faldet i Brüggemanns Lod! Foruden de egentlige Fattiglemmer, der optoges »for Guds Skyld«, kunde saakaldte »Prøvenere« (en Fordrejelse af Praebendarius, En, der er i Besiddelse af en Præbende) ogsaa optages for en vis Sum, som de indskød i Fattighusets Kasse, men de stod i et frit Forhold til Stiftelsen, idet de enten rent kunde holde sig borte fra den og da nyde Renten af den indskudte Capital, eller hver Dag faa Kosten ved Spisemesterens Bord paa Stiftelsen, eller de kunde bygge sig en Bolig tæt op til Fattighuset, hvor de havde Lov til at drive borgerlig Næring. Endelig kunde de ogsaa faa Bolig paa Stiftelsen som de almindelige Fattiglemmer. Om nu Brüggemann har været Prøvenere eller almindelig Almisselem, véd vi ikke, men hedder det hos Rantzau og flere andre Forfattere, at han døde i stor Armod, saa er det sidste vel det sandsynligste.

»einwohnende Hausarmen«, som fremlagde Vidnesbyrd om, at de tidligere havde baaret borgerlige Byrder og ved Ulykkestilfælde uden egen Skyld vare komne i Armod, kunde optages. Disse Betingelser kunde jo meget godt passe paa Brüggemann, der enten som ung Mand endnu inden sin videre Uddannelse kan have boet i Husum, eller maaske som Ældre har været bosat der, men er taget bort og har haft foreløbigt Ophold paa de Steder, hvor han udførte bestilte Arbejder. Er han, som Coronæus siger, bleven øjensvag ved Munkenes Gift, kunde det vel nok gaa ind under »Ulykkestilfælde uden egen Skyld«. Brüggemann maa være død inden 1547, da H. Rantzow skrev sin Beretning, og da han omtaler ham som død og begravet; men en nøjere Angivelse af hans Dødsaar er ikke mulig. Hans Begravelsesplads er forsvunden for omtrent 300 Aar siden; thi 1571 blev det fordums Klosters Nedbrydelse bestemt af Kongen, da der paa dets Plads skulde bygges et kongeligt Slot, hvis Opførelse dog først paabegyndtes 1577; ved den Lejlighed forsvandt Kirkegaarden tilligemed Fattighuset¹⁾.

At Brüggemann har efterladt sig Disciple bliver højst sandsynligt, naar man betænker, at han havde adskillige Medarbejdere ved Altertavlen i Bordsesholm; men man kjender ikke Navnene paa nogen af dem eller kan paavise deres Værker. Dog fortæller Coronæus, at én af hans

¹⁾ For Almisselemmerne skulde der imidlertid sørges godt, og der byggedes til dem et nyt Hus paa St. Jørgens Husets gamle Kirkegaard, hvorhen de flyttedes og fik Bolig.

I Husum skal der ifølge Sach fortælles som et Sagn, at Brüggemann blev begravet paa St. Jørgens Kirkegaard, og der skal i lang Tid have staaet en Gravstén paa hans Grav, paa hvilken Graverkarlen hvæssede sin Spade, hvorved Stenen blev saa slidt, at der tilsidst kun blev et lille Stykke tilbage. Da nu Stedets Præst fik at høre, at det var den sidste Rest af Brüggemanns Gravstén, lod han den stille op igjen paa Gravstedet, hvorfra den var bleven fjernet; senere er den helt forsvundet, og Ingen kjender Stedet mere.

Medarbejdere har skaaret det Alter, som staaer i »Brügge«. Da det nu er alt, hvad han bemærker, og han ikke nærmere betegner Stedet, kan der vist neppe være Tale om Byen Brügge i Nederlandene; havde det været Tilfælde, saa vilde Coronæus sikkert ikke have været saa sparsom i sin Meddelelse; men det maa være den lille Kirkeby Brügge, som ligger i Holsten tæt ved Bordesholm, i hvis Kirke Alteret da maa have staaet. Alteret findes dog neppe mere, idetmindste ikke i denne Kirke, da Schroeder i sin »Topographie Holsteins« anfører, at Alteret der i Kirken først er bleven skænket 1672 af Hans Heinrich v. Kielmannsegge til Kvarnbeck.

Uagtet saaledes Hans Brüggemanns Liv og Virksomhed endnu staaer dunkel og taaget for os, og der ganske vist ikke ved dette Forsøg er givet meget værdifulde Oplysninger om den betydelige Konstner, af den simple Grund at saadanne neppe mere findes, saa indeholder det dog formentlig enkelte spredte og hidtil næsten upaaagtede Træk og Antydninger, som kunne være af Interesse for dem, der skatte Konsten og dens Udøvere, blandt hvilke Brüggemann sikkert indtager en meget fremragende Plads.
